
Vesalius' Fabrica – fra medisinsk lærebok til kulturskatt i Oslo

I TIDLIGERE TIDER

ERLEND HEM

erlend.hem@medisin.uio.no

Erlend Hem er instituttsjef i Legeforskningsinstituttet, professor ved Universitetet i Oslo og styreleder i Helsehistorisk forum. Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

MAGNE NYLENNA

Magne Nylenna er professor emeritus i samfunnsmedisin ved Universitetet i Oslo. Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

ØIVIND LARSEN

Øivind Larsen er professor emeritus i medisinsk historie ved Universitetet i Oslo. Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

Andreas Vesalius (1515–64) er kjent for sitt anatomiske atlas, *De Humani Corporis Fabrica*, fra 1543. Boka markerte et vendepunkt i vitenskapshistorien og ble grunnlaget for moderne anatomi. I Norge finnes ett eksemplar av førsteutgaven. Hvordan og hvorfor havnet den her?

Skulle man velge seg ett bemerkelsesverdig år i vitenskapshistorien, er 1543 en god kandidat. I dette året endret synet seg både på det fjerne og det nære. Et nytt verdensbilde ble beskrevet i hovedverket til Copernicus (1473–1543), og menneskekroppens oppbygning ble demonstrert av Andreas Vesalius [\(1\)](#).

Vesalius var født i Brussel, studerte flere steder, og ble i 1537, etter å ha avlagt medisinsk eksamen, ansatt ved universitetet i Padova i Italia (2). På bakgrunn av nitide disseksjoner publiserte han *De Humani Corporis Fabrica* (Om menneskekroppens oppbygning) i 1543 (3). *Fabrica*, som boka gjerne kalles, var basert på hans egne observasjoner (4). Han stolte ikke uten videre på overlevert kunnskap fra oldtida, slik man hadde gjort til da. Dette er en av grunnene til at Padova kalles for den moderne anatomiens vugge.

Vesalius var bare 28 år gammel da boka ble utgitt, og han opplevde at den fikk stor utbredelse og ble en umiddelbar suksess (5, s. 7). Han publiserte en ny utgave i 1555 (6), som inneholdt en del forbedringer (2, 5, s. 8). Det finnes bevart omtrent 700 eksemplarer av disse to utgavene, 300 av førsteutgaven og 400 av andreutgaven (5, s. 3 og 9). Boka er siden utgitt en rekke ganger, men de to første er spesielle i forhold til seinere utgaver fordi Vesalius selv hadde oppsyn med utgivelsen av dem (5, s. 3 og 9). Begge regnes i dag som store skatter.

«*Fabrica er ansett som et mesterverk i trykkekunst, en tour de force av 1500-tallets bokindustri*»

Fabrica består egentlig av sju bøker, slik det framgår av den fullstendige tittelen: *De humani corporis fabrica libri septem* (Om menneskekroppens oppbygning i sju bøker). Den er på omtrent 700 sider i stort folioformat og har over 200 tresnitt. De sju bøkene presenterer kroppen i følgende rekkefølge: bein, muskler, kar, nerver, indre organer, brysthulen med hjerte og lunger, og til slutt hjernen.

Vesalius arbeidet i Italia, men boka ble trykt i Basel i Sveits av boktrykkeren Johannes Oporinus (1507–68). *Fabrica* er ansett som et mesterverk i trykkekunst, en *tour de force* av 1500-tallets bokindustri (5, s. 6).

Ett eksemplar av førsteutgaven befinner seg i Norge, nærmere bestemt ved Universitetsbiblioteket i Oslo i Georg Sverdrups hus på Blindern. Hvordan og hvorfor har boka havnet der?

Internasjonal katalog og lokalt arkiv

I 2018 ble det utgitt en omfattende internasjonal katalog med grundig beskrivelse av alle kjente eksemplarer av utgavene fra 1543 og 1555 (5). Fra Norge beskriver forfatterne i detalj ett eksemplar av førsteutgaven (5, s. 202) og fire eksemplarer av andreutgaven (5, s. 353–5) (ramme 1). Vi har gransket katalogen, litteratur om Anatomisk institutts historie (7–12) og arkivet ved det tidligere Anatomisk institutt ved Universitetet i Oslo.

Ramme 1 De fem eksemplarene av *Fabrica* i Norge

Førsteutgaven fra 1543: Det eneste kjente eksemplaret av førsteutgaven som finnes i Norge, er oppbevart ved Universitetsbiblioteket på Blindern i Oslo. Den ble digitalisert sommeren 2024: <http://urn.kb.se/resolve?>

urn=urn:nbn:se:alvin:portal:record-567101

Andreutgaven fra 1555: Det skal finnes to eksemplarer av andreutgaven ved Universitetsbiblioteket i Oslo: ett i Domus medica på Gaustad og ett i Georg Sverdrups hus på Blindern. Det siste, som var en testamentarisk gave fra Michael Skjelderup i 1852, er savnet (se ramme 2). Det finnes også ett eksemplar ved Universitetsbiblioteket i Bergen, donert til biblioteket i 1954, og ett ved Nasjonalbiblioteket i Oslo, som er digitalisert:

https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2022050428001

Hvordan havnet boka her?

Førsteutgaven ved Universitetsbiblioteket i Oslo beskrives i den internasjonale katalogen som «A complete copy in good condition». Den er innbundet i kalveskinn med gullpreg ([5, s. 202](#)) (figur 1).

Figur 1 Norges eneste eksemplar av *De Humani Corporis Fabrica* fra 1543. Det er noen skader på ryggen. Nederst er det påklistret en merkelapp hvor det står A308, som trolig er nummeret i samlingen til Anatomisk institutt, innkjøpt i 1883. Annenutgaven fra 1555, som Michael Skjelderup testamenterte til instituttet i 1852, har nummer A210. Foto: Øivind Larsen

På den illustrerte tittelsiden står et stempel fra Anatomisk institutts samlinger med datoen 6. juni 1883 (figur 2) (13). Det framgår ikke hvor eksemplaret stammer fra, men øverst står navnet til en av de tidligere eierne, Johannes Demostenes ab Ens, en nederlender som hadde kjøpt den i Roma omkring 1600 (5). Det kan stemme med at *Fabrica*-eksemplarer ofte var eid av velstående leger og først seinere ble innlemmet i universitetsbiblioteker (5, s. 4).

Figur 2 Tittelbladet i boka. Midt på ses Anatomisk institutts stempel fra 6. juni 1883. Tittelbladet på førsteutgaven er i formatet 34,8 x 24,5 cm (13). Foto: Øivind Larsen

Øyelegen Jacob Munch Heiberg (1843–88) var blitt utnevnt til professor i anatomi i Christiania i 1878 (figur 3) (14). Han begynte straks å arbeide for å skaffe bedre lokaler og mer egnet undervisningsmateriell (10). Han hadde vært utenlands i nesten to år, besøkt rundt 25 universitetsbyer og sett hvordan «man

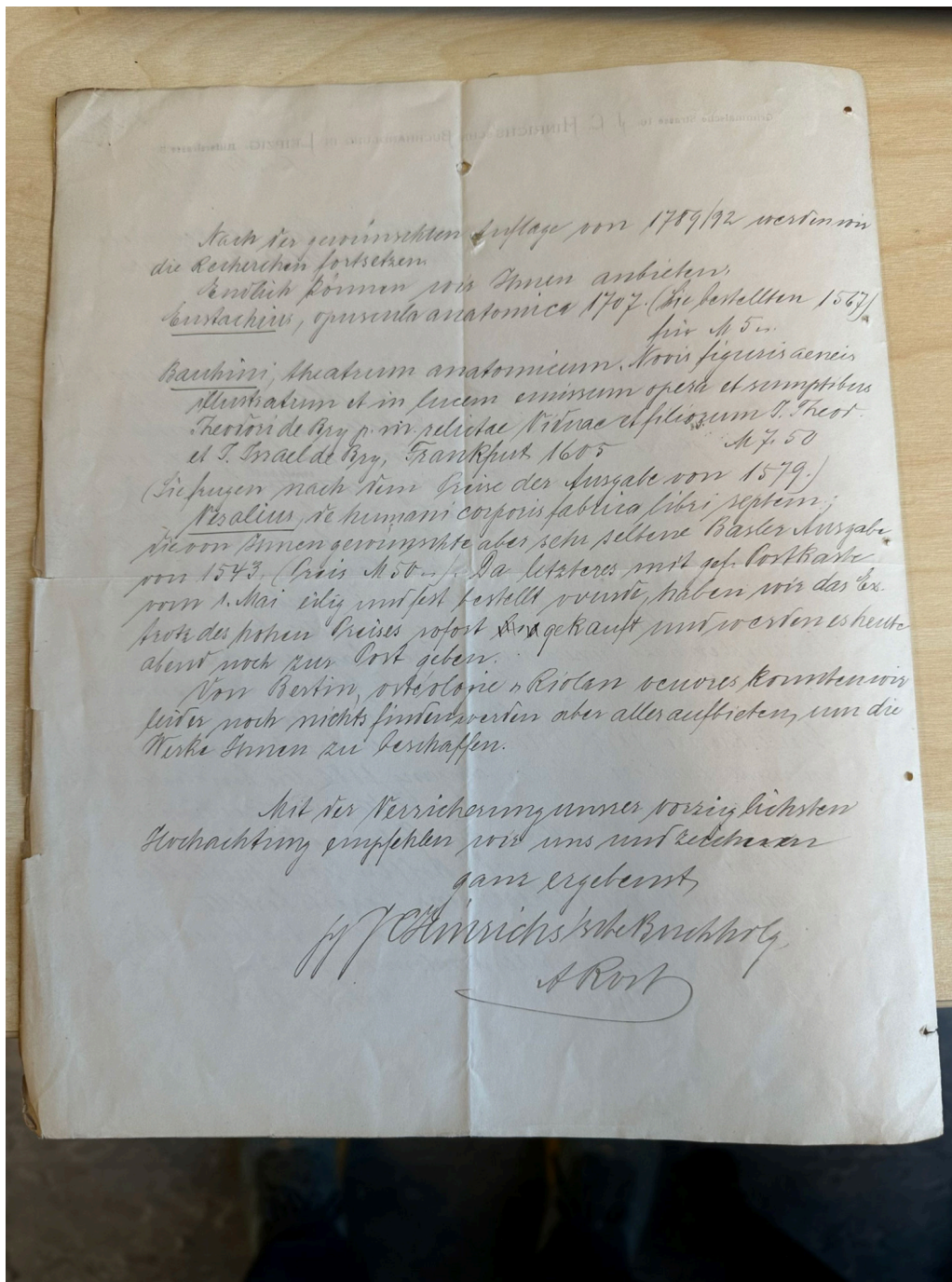
der arbeidet ved de anatomiske anstalter» (10, s. 96–7). I 1880 ble det bevilget et statsbidrag på 12 000 kroner over fire år for å forbedre undervisningsmateriellet (10, s. 104).

Figur 3 Jacob Munch Heiberg (1843–88), professor i anatomi 1878–87, sørget for innkjøpet av 1543-utgaven til Anatomisk institutts bibliotek i 1883. I 1882 ble han malt av Christian Krohg (1852–1925). Det er omtalt som et karakterfullt portrett, men «bærer ikke et så sterkt kunstnerisk særpreg som Krohgs bilder pleier å ha» (14). Maleri fra bildesamlingen til Det norske medicinske Selskab/Den norske legeforening. Foto: Øivind Larsen

Heiberg korresponderte blant annet med antikvariater i Leipzig, Paris, Edinburgh og London for å kjøpe bøker til instituttets bibliotek. I arkivet etter Anatomisk institutt finnes en omfattende dokumentsamling som viser hvordan Heiberg arbeidet for å skaffe litteratur og annet undervisningsmaterieil. Arkivet

er ordnet etter dato, og i et brev datert 12. mai 1883 fra J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung i Leipzig framgår det at Vesalius-boka ble kjøpt herfra (figur 4). Vi har ikke funnet Heibergs bestilling, men brevet fra bokhandleren passer godt med stempelet i boka fra 6. juni 1883. Det er derfor mulig å slå fast hvordan dette klenodiet havnet i Norge. Ifølge brevet kostet boka 50 tyske mark. Bokhandleren i Leipzig skrev at prisen var høy, og sammenlignet med mange av de andre antikvariske bøkene som omtales i brevene, var den det.

Figur 4 Utsnitt av brevet datert 12. mai 1883 fra bokhandleren i Leipzig: «Vesalius, de humani corporis fabrica libri septem; die von Ihnen gewünschte aber sehr seltene Basler Ausgabe von 1543 (Preis M 50). Da letzteres mit gef[ertigter] Postkarte vom 1. Mai eilig und fest bestellt wurde, haben wir das Ex. trotz des hohen Preises sofort gekauft und werden es heute Abend noch zur Post geben.» Vår oversettelse: «Vesalius, De humani corporis fabrica libri septem; den ønskede, men svært sjeldne Basel-utgaven fra 1543 (pris M 50). Siden denne ble raskt og endelig bestilt med Deres

signerte postkort av 1. mai, har vi umiddelbart kjøpt eksemplaret til tross for den høye prisen, og vi vil sende det med posten i kveld.» Foto: Erlend Hem

Hvorfor havnet boka her?

I dag kan man stusse over at et universitetsinstitutt kjøpte antikvariske bøker. Hva kunne vel en 340 år gammel bok bidra med til undervisning og kunnskapsutvikling? Noen 1800-talls medisinerere brukte den angivelig fremdeles som lærebok i anatomi (15), og man kunne mene at den hørte hjemme i et velutstyrt anatomisk bibliotek (5, s. 48), som dessuten i flere år gikk under navnet Det anatomiske museum (7). På denne tida var det dessuten vanlig å kjøpe inn eldre litteratur til fagbibliotekene (16). Det er heller ikke den eldste boka i instituttets samling – den er *Anothomia Mundini* av Jacopo Berengario da Carpi (ca. 1460–1530) fra 1514 (17).

Men etterspørselen etter klassikerne var på 1800-tallet likevel blitt mindre. Vesalius ble, rimelig nok, oppfattet som umoderne. Det var heller ikke lenger den makroskopiske anatomen som sto for framskrittet, og det fantes mer oppdaterte og billigere anatomibøker på markedet.

«I dag kan man stusse over at et universitetsinstitutt kjøpte antikvariske bøker. Hva kunne vel en 340 år gammel bok bidra med til undervisning og kunnskapsutvikling?»

Det framgår av den internasjonale katalogen fra 2018 at universitetet i Christiania allerede eide et eksemplar av *Fabrica* (5). Det var riktignok andreutgaven fra 1555, men den ble regnet som en forbedring sammenlignet med førsteutgaven. Det er usikkert hvorfor Heiberg likevel ønsket å kjøpe førsteutgaven, men det er mulig å komme litt nærmere et svar ved å undersøke litteratursituasjonen på 1800-tallet.

Da medisinstudiet startet opp ved det nye universitetet i Christiania i 1814, måtte alt bygges opp fra grunnen. Den første av professorene, Michael Skjelderup (1769–1852), underviste i anatomi. Da han døde, testamenterte han et eksemplar av Vesalius' andreutgave til universitetets anatomiske bibliotek (5, s. 354) (ramme 2). Noen år seinere, i 1859, hadde biblioteket ved Anatomisk institutt 389 bind, og i en katalog over samlingen fra 1863 står en henvisning til *Fabrica* (7). Det er antakelig Skjelderups eksemplar. Det er uklart hvor Skjelderup hadde fått boka fra, men siden han testamenterte den, må den ha vært hans private eksemplar og ikke en del av dublettsamlingen fra København eller gaven fra kongen, Frederik 6. (1768–1839), da universitetet i Christiania ble etablert.

Ramme 2 Ett eksemplar er forsvunnet

Under arbeidet med denne artikkelen oppdaget vi at ett av eksemplarene av andreutgaven fra 1555 er forsvunnet fra Universitetsbiblioteket i Oslo. Dette eksemplaret, som var en testamentarisk gave fra professor Michael Skjelderup,

ble fotografert i forbindelse med utarbeidelsen av den internasjonale katalogen i 2018 (5). Deretter finnes ingen opplysninger om den, ifølge biblioteket. Det er usikkert hva som kan ha skjedd. Den kan selvsagt være feilplassert, men på grunn av det store formatet burde det være mulig å finne den i sikringsmagasinet, hvis den er der. Er ikke kulturskattene trygge i de offentlige samlingene våre?

Vi har kontaktet professor Dániel Margócsy ved University of Cambridge, førsteforfatter av den internasjonale katalogen. Han opplyste at deres team ikke selv undersøkte dette eksemplaret, men at en lokal kollega fotograferte relevante sider for dem. Ifølge Margócsy kan disse fotografiene bidra til å identifisere eksemplaret dersom det skulle dukke opp på markedet.

I 1887 måtte Heiberg trekke seg tilbake på grunn av sykdom. Da hadde Anatomisk institutts boksamling økt til 1 000–1 200 bind (10, s. 105). Det var omtrent en fordobling i løpet av tolv år. Ifølge årsmeldingen for vårsemesteret 1883 hadde instituttet kjøpt inn 158 bind dette halvåret (9, s. 38).

Bøkene utgjorde likevel bare en liten del av Heibergs anstrengelser for å «tilveiebringe et forbedret Undervisningsmateriale». Han kjøpte også «Plancher, Schemata, Skeletter og en Samling af meget forstørrede Træmodeller» (18). Heiberg skrev i 1884, da pengene var brukt opp, at det var anskaffet læremidler i bein, metall, tre, gips og voks samt en rekke instrumenter. For å få til dette hadde han «en meget stor korrespondanse» med mange personer og firmaer i utlandet, blant annet Tramond i Paris, som på 1800-tallet hadde blitt et ledende firma på voksmodeller (19). Enkelte ting hadde kostet opptil 600–700 kroner (10, s. 104). Etter hvert kunne man med stolthet konstatere at «Samlingen skal i denne Henseende kunne maale sig med de bedste i Europa» (18). En del av dette materialet er fremdeles i bruk i anatomiundervisningen (12).

En unik investering

Fabrica fra 1543 er ikke bare en milepæl i medisinhistorien, men også et uerstattelig kulturhistorisk objekt. Eksemplaret ved Universitetsbiblioteket i Oslo, anskaffet i 1883, er et vitnesbyrd om hvordan vitenskapens skatter kan finne veien til nye hjem. Ifølge den internasjonale katalogen finnes førsteutgaven av *Fabrica* i 30 land, hvorav to eksemplarer er oppbevart i Danmark (5, s. 145–6) og tre i Sverige (5, s. 213–6).

Selv om bokhandleren i Leipzig omtalte innkjøpsprisen i 1883 som høy, var den overraskende lav omregnet til vår tids valuta. Heiberg kjøpte åpenbart på et gunstig tidspunkt. Sammenlignet med andre innkjøp av undervisningsmaterieell i begynnelsen av 1880-årene, var kjøpet av *Fabrica* ingen stor investering.

«Fabrica fra 1543 er ikke bare en milepæl i medisinhistorien, men også et uerstattelig kulturhistorisk objekt»

Kjøpekraften til én tysk mark i 1883 ville i gjennomsnitt ha vært 8,5 euro i 2023. Innkjøpsprisen på 50 tyske mark ville dermed ha tilsvart 425 euro, som utgjør omtrent 4 700 kroner i dag (20). Dette kan stemme med opplysningene om at 1800-tallet var en periode med lavkonjunktur for boka, med beskjedne priser som følge av liten etterspørsel (5, s. 14–16). Prisene begynte å stige på slutten av 1800-tallet da boka ble et samlerobjekt blant rike amerikanere. Siden har prisene bare fortsatt å øke (5, s. 16).

Utover på 1900-tallet ble Vesalius nærmest gjenstand for dyrkelse, og kulturstatusen har ført til at prisene på *Fabrica* har skutt i været (ramme 3) (21–23). Prisforskjellen mellom første- og andreutgaven ble også stadig større. Fine eksemplarer av førsteutgaven, som det i Oslo, kan selges for omtrent 4 millioner kroner (USD 400 000) på markedet (5, s. 1 og 13).

Ramme 3 En sensasjon – Vesalius' eget eksemplar

I 2007 hadde den kanadiske patologen og boksamleren Gerard Vogrincic kjøpt et eksemplar av andreutgaven av *Fabrica* fra 1555 (21). Det var ett av de sjeldne eksemplarene som finnes på private hender. Han fikk tilslaget for om lag 150 000 kroner (USD 14 000). Den relativt lave prisen skyldtes at boka var skjemet av mange overstrykninger og påtegninger. Etter hvert fant man imidlertid ut at disse var gjort av Vesalius selv. Dette var en sensasjon fordi det finnes ganske få bevarte dokumenter med hans håndskrift. Eksemplaret ble deponert ved Universitetet i Toronto og undersøkt grundig (22).

Det kan se ut som om Vesalius selv hadde planlagt en tredje utgave. Boka viser at han har gjort en detaljert gjennomgang, men ingen nye oppdagelser. Det dreier seg først og fremst om språklige og andre endringer som ble gjort av pedagogiske grunner (22). Noen ny utgave kom ikke i hans levetid. Vesalius døde i 1564, 49 år gammel.

I februar 2024 ble eksemplaret med Vesalius' notater solgt på auksjon. Prisen endte på 24 millioner kroner (USD 2,23 millioner) (23). Kjøperen var et universitet i Belgia. I historiens lys passet dette godt, ettersom Vesalius opprinnelig kom fra Brussel.

Nesten alle eksemplarer av *Fabrica* eies i dag av universitetsbiblioteker og andre offentlige institusjoner. Forfatterne av den internasjonale katalogen påpeker imidlertid at det ikke finnes noen garanti for at det vil forbli slik. Akkurat som Royal Institution i London solgte sin utgave av *Fabrica* i 2015 på grunn av økonomiske problemer, kan andre biblioteker også bli tvunget til drastiske tiltak i den nye verden av digital tilgang til informasjon (5, s. 55).

Vi takker Per Holck for tilgang til arkivet ved tidligere Anatomisk institutt.

REFERENCES

1. Sørbø R. Solsystem og kropp. Morgenbladet 6.8.2010: 37.

2. O'Malley CD. Andreas Vesalius 1514–1564: in memoriam. *Med Hist* 1964; 8: 299–308. [PubMed]
3. Andreae Vesalii Brvxellensis, scholae medicorum Patauinae professoris, de Humani corporis fabrica Libri septem. Basileae: Ex officina Ioannis Oporini, Anno salutis reparatae MDXLIII Mense Iunio.
4. Dahl T. Kroppen, sjelens hus – Vesalius' anima. I: Dahl T. Medisinens sjel: historiske konstruksjoner av mennesket. Oslo: Universitetsforlaget, 2009: 178–85.
5. Margócsy D, Somos M, Joffe SN. The *Fabrica* of Andreas Vesalius: A worldwide descriptive census, ownership, and annotations of the 1543 and 1555 editions. Leiden: Brill, 2018.
6. Andreae Vesalii Bruxellensis, invictissimi Caroli V. Imperatoris medici, de Humani corporis fabrica Libri septem. Basileae: Per Joannem Oporinu, 1555.
7. Catalog over Det anatomiske Musæums Bogsamling. I: Catalog over Det Kgl. Frederiks Universitets og dets videnskabelige Samlingers separate Bibliotheker: udgiven efter det akademiske Kollegiums Foranstaltning, December 1863. Christiania: B.M. Bentzens forlag, 1864: 107.
8. Hopstock H. Katalog over Det anatomiske Instituts Bogsamling. Kristiania: S. & Jul Sørensens Bogtrykkeri, 1896.
9. Det kongelige norske Frederiks Universitets Aarsberetning for 1ste Halvaar 1883. Christiania: A.W. Brøggers Bogtrykkeri, 1883: 38.
10. Hopstock H. Det anatomiske institut: 23. januar 1815-23. januar 1915. Christiania: Aschehoug, 1915.
11. Kyllingstad JR, Rørvik TI. 1870–1911: vitenskapenes universitet. Oslo: Unipub, 2011: 195–6.
12. Fossum S, Holck P, Benestad HB. Historien om Anatomisk institutt: et moderne universitet blir til. Oslo: Pax, 2023: 50.
13. Guttormsgaard G, Hofseth D, Larsen Ø, red. Innsikt synlig. Oslo: Universitetet i Oslo, 2001.
14. Bull F. Norske portretter: vitenskapsmenn. Oslo: Gyldendal, 1965: 53.
15. Margócsy D, Somos M, Joffe SN. Vesalius annotations and the rise of early modern medicine. *Lancet* 2019; 393: 738–9. [PubMed]
16. Børdahl PE, Hem E. Fra Problemata Aristotelis til Döderleins håndbøker. Rikshospitalets gamle boksamling, et kunnskaps- og forskningsverktøy. *Tidsskr Nor Lægeforen* 2001; 121: 3588–91. [PubMed]
17. Søk i Anatomisk institutts samling i bibliotekdatabasen Oria. https://bibsys-almaprimo.hosted.exlibrisgroup.com/primo-explore/search?query=lsro5,contains,UHSMag315MedisinskAnatomi,AND&tab=default_tab

&search_scope=default_scope&vid=UIO&lang=no_NO&mode=advanced&of
fset=0 Lest 24.10.2024.

18. Larsen Ø, red. Norges leger. Bd. 2. Oslo: Den norske lægeforen, 1996: 593–5.
19. Pastor JF, Gutiérrez B, Montes JM et al. Uncovered secret of a Vasseur-Tramond wax model. *J Anat* 2016; 228: 184–9. [PubMed]
20. Bundesbank D. Purchasing power comparisons of historical amounts of money. <https://www.bundesbank.de/en/statistics/economic-activity-and-prices/national-producer-and-consumer-prices/purchasing-power-comparisons-of-historical-amounts-of-money-795290> Lest 24.10.2024.
21. Mackie J. Dream find: North Vancouver man's 16th-century anatomy book sells for \$3 million. *Vancouver Sun* 17.2.2024. <https://vancouver.sun.com/news/local-news/dream-find-north-vancouver-mans-16th-century-anatomy-book-sells-for-3-million> Lest 29.6.2024.
22. Nutton V. Vesalius revised. His annotations to the 1555 *Fabrica*. *Med Hist* 2012; 56: 415–43. [PubMed]
23. Christie's. Online auction 22651 Fine printed books & manuscripts including Americana. *De humani corporis fabrica* Andreas Vesalius, 1555, his annotated copy. <https://onlineonly.christies.com/s/fine-printed-books-manuscripts-including-americana/de-humani-corporis-fabrica-75/208859> Lest 30.6.2024.

Publisert: 14. august 2025. *Tidsskr Nor Legeforen*. DOI: 10.4045/tidsskr.24.0566
Mottatt 29.10.2024, første revisjon innsendt 18.2.2025, godkjent 27.2.2025.
Opphavsrett: © Tidsskriftet 2026 Lastet ned fra tidsskriftet.no 23. juni 2026.